

Over *Melancholie I* van Jon Fosse
door **Adriaan van der Hoeven** en **Edith Koenders**
Vertalersgeluktournee 2019

Jon Fosse Melancholie I

Vertaling
Edith Koenders
Adriaan van der Hoeven

Uitgeverij Oevers
2018

Hierboven links ziet u de omslag van de Nederlandse vertaling van de roman *Melancholie I*, waarop een portret staat van de Noorse schilder Lars Hertervig die leefde van 1830 tot 1902. Het portret is geschilderd in 1851 door Niels Bjørnsen Møller. Rechts staat een foto (genomen door Tom A. Kolstad) van de Noorse schrijver Jon Fosse, die dit jaar 60 wordt.

Ze zijn verre verwanten. Ze ontmoeten elkaar in de fictieve wereld van de roman *Melancholie I*, waarin Lars Hertervig Lars Hertervig heet en Jon Fosse Vidme.

Inhoud

De roman is uitgekomen in 1995 en bestaat uit drie delen:

I – 1853 (late herfst)

Lars Hertervig is leerling aan de kunstacademie in Düsseldorf en verliefd op Helene Winkelmann de dochter van zijn hospita. Hij wordt uit huis gezet en hij weet niet waar hij naartoe moet. Dan gaat hij naar de kunstenaarssociëteit Malkasten waar de andere schilders zitten te drinken. (Je merkt dat hij de greep op de werkelijkheid aan het verliezen is)

II – 1856 (24 december, de dag voor kerst)

Lars Hertervig is opgenomen in het gesticht Gaustad bij Oslo. Hij mag niet meer schilderen, omdat dat de oorzaak van zijn ziekte zou zijn.

III – 1991 (late herfst)

De auteur Vidme gaat naar een dominee omdat hij (weer) lid wil worden van de Noorse kerk.

Vidme wil een roman over Hertervig schrijven omdat hij bij het zien van een schilderij van hem uit 1867 een glimp van het goddelijke heeft opgevangen:

‘Vidme [staat] naar een schilderij van de schilder Lars Hertervig te kijken, het heet ‘Uitzicht vanaf Borgøya’ en de schrijver Vidme blijft voor dit schilderij staan, ergens aan het eind van de jaren tachtig van de twintigste eeuw, stond de schrijver Vidme voor een schilderij van de schilder Lars Hertervig en toen op dat moment op die plek, op een regenachtige ochtend in Oslo, had Vidme de grootste ervaring van zijn leven.’ [p.287-288]

Titel

In de periode 1513–1514 maakte Dürer een drietal kopergravures die tegenwoordig samen bekendstaan als de **Meisterstiche**, de meestergravures. Deze reeks omvat drie gravures: *Melencolia I*, *Ridder, Dood en Duivel* en *De Heilige Hiëronymus in zijn studeervertrek*. *Melencolia I* is een spiritueel zelfportret, een verbeelding van de geestelijke gesteldheid van Dürer zelf.

Albrecht Dürer, die Meisterstiche (1513-14):

Ridder, Dood en Duivel - *De Heilige Hiëronymus in zijn studeervertrek* - *Melencolia I*

Melancholie

In de klassieke oudheid en de middeleeuwen onderscheidde men vier gemoedstoestanden, die bepaald zouden worden door vier lichaamssappen:

- Sanguïnisch – vurig, energiek (~bloed)
- Cholericus – opvliegend (~gele gal)

- **Melancholisch** – neerslachtig, introvert (~zwarte gal)
- Flegmatisch – kalm, weinig emotioneel (~slijm)

Melancholie was een negatieve eigenschap, vooral omdat die tot gekte kon leiden. Later, in de renaissance, werd melancholie verbonden met het creatieve genie en daarmee ook veel positiever beschouwd. Er zitten dus twee kanten aan, die in deze roman allebei een belangrijke rol spelen.

Stijl en thematiek

De klassieke verbinding die via het melancholische gelegd wordt tussen de neiging tot krankzinnigheid enerzijds en het artistiek genie anderzijds vormt de kern van de roman *Melancholie I*, en wordt weerspiegeld in de stijl:

- Monologue interieur (tunnelvisietaal), waar hij niet uitkomt
- en die zich uit in eindeloze herhalingen en een obsessiviteit, waardoor hij zich voor de andere personages in een andere, een parallelle wereld lijkt te bevinden
- Meanderende zinnen
- Spreektaalachtige elementen, zoals
- Ongrammaticaliteit [*anakoloet, apokoinou* bijv.]
- Wisselende tijd (verleden ~ heden)

Hieruit vloeien voor een belangrijk deel de vertaalproblemen voort zoals in deze **meanderende zin**:

‘(...) **en** hij is zogenaamd een schilder, **maar** hij is een slechte schilder, hij kan niet schilderen, hij beeldt zich maar in dat hij kan schilderen, **maar** iedereen weet dat hij alleen maar wil schilderen, omdat hij graag wil kunnen schilderen, omdat hij zich inbeeldt dat de serveerster valt op iemand die kan schilderen, daarom wil hij graag kunnen schilderen, **maar** de serveerster valt alleen maar op iemand die echt kan schilderen, niet zo iemand als hij, **want** hij kan niet schilderen, **maar** ik kan schilderen, dat weet iedereen, zelfs Gude weet het, iedereen, behalve hij die Alfred heet **en** niet kan schilderen **en** alleen maar in Malkasten bier en brandewijn kan zitten drinken, **want** ik kan schilderen **en** nu kan ik ook bier en brandewijn drinken, **omdat** ik geld heb, kan ik bier en brandewijn drinken, **of anders** kan ik koffiedrinken, **maar**

hij die Alfred heet, hij kan niet schilderen, alleen lachen en schateren en de serveerster woordjes in het oor fluisteren, dat is alles wat hij kan en hij is niet meer dan zwarte en witte kleren die zich de hele tijd bewegen, maar schilderen, dat kan hij niet.’ [p.66-67]

groen---- herhaling, het obsessieve, moduleren

rood ---- nevenschikkend, aan elkaar breien: en/maar/want = spreektaalachtig
Hier (vet aangegeven) is sprake van **apokoinou** ‘dat is een stijlfiguur waarbij een woord (of woorden) op twee manieren kan worden gelezen: als vervolg op het voorafgaande, of als begin van het daaropvolgende.

Vertaalprobleem. Deze zin is op het ongrammaticale af, maar moet wel door blijven lopen, zodat je als lezer kunt meegaan in die obsessie. En dat is moeilijker dan het lijkt!

Die flow, die obsessiviteit [het ritme van de tekst, de muzikaliteit ervan met zijn verschillende toonsoorten en het moduleren ertussen] moet je als vertaler zien te behouden. Vanuit de hoofdpersoon is alles wat hij zegt volstrekt logisch en natuurlijk en die indruk moet je als vertaler overbrengen, terwijl die logica voor de omgeving van de romanfiguur vaak onbegrijpelijk is. Dat botst (twee werelden botsen – die van ons, normale mensen, en die van Lars, een gek en een genie) en dat leidt soms tot een vreemd soort tragikomische humor.

Feest in Malkasten, houtsnede van Heinrich Otto, ca. 1890

‘De serveerster knipoogt **en** knipoogt **en** haar oogleden gaan zo langzaam omlaag, zo langzaam omhoog, **en** de woorden die ze zegt rekken zich zo langzaam uit, haar woorden rekken zich uit **en de zwarte en witte kleren** plooiën zich om mijn lichaam, klampen zich aan me vast **en de kleren** zijn vlakbij me, dan zijn ze weer een eind bij me vandaan, ze klampen zich aan me vast, bewegen zich van me af, vlakbij me, bij me weg, maar nooit meer dan op een armlengte van me af, bewegen **de kleren** zich **en** dan zijn **de kleren** weer vlakbij me, dan verdwijnen **de kleren** weer **en** ik kan hier niet gewoon blijven zitten tussen al **die zwarte en witte kleren**, want iemand moet toch iets doen, opstaan, iets zeggen, ik moet **de zwarte en witte kleren** opzij duwen, want ze mogen zich toch niet zo aan me opdringen, niet zo, **en** nu zeggen ze iets, ze fluisteren, de serveerster staat achter hem die naast me zit **en** ze buigt zich naar zijn oor **en** ze fluistert iets tegen hem **en ...**’ [p.65-66]

Opvallend is ook hier weer het spreektaalachtige aan elkaar plakken van de zinnen (de zin loopt nog een hele bladzijde door) met het nevenschikkende *en*. Daarnaast is de herhaling kenmerkend.

In deze zin zit veel beweging. Wat gebeurt er, wat zijn dat voor kleren die naar hem toe bewegen en weer van hem af? Het is de verbeelding van zijn gekte, zwart-wit, hij voelt zich gevangen.

Van de eindeloze herhaling raakten we ook wel eens de draad kwijt, er is geen boek waarin we zoveel gezocht hebben naar de plek waar we ook al weer waren.

Tot slot

Eigenlijk moesten we elk woord op een weegschaaltje leggen, steeds teruglezen, hardop lezen, als bij poëzie. Op zoek gaan naar het ritme. We hebben uiteindelijk de laatste versie van de tekst gezamenlijk woord voor woord weer doorgenomen.

De tekst heeft iets hallucinerends, en al vertalend moet je ook oppassen dat je niet verstrikt raakt in de hersenspinsels van Hertervig en Vidme.

mei 2019